

OBRAZ VZTAHU ŠLECHTY A MĚST V NARATIVNÍCH PRAMENECH Z ČESKÝCH ZEMÍ Z OBDOBÍ OD 14. STOLETÍ DO DVACÁTÝCH LET 16. STOLETÍ

David Papajík

1 Úvod

Jedním z důležitých faktorů rozvoje společnosti v českých zemích byl i vývoj jednotlivých společenských skupin (šlechta, církve, města) a vazeb mezi nimi. Následující studie se pokouší analyzovat, jakým způsobem byl zobrazován vzájemný vztah dvou z těchto společenských skupin, šlechty a měst, ve vybraných narativních pramenech z českých zemí vzniklých od 14. století až do dvacátých let 16. století.¹ Měnil se nějak pohled autorů narativních pramenů na tyto dvě skupiny? Jak byl vykreslován jejich vztah?

Pro správné pochopení je potřeba nejdříve pojmenovat a vymezit některé v textu používané pojmy. Zdůrazňuji, že v rámci studie budu analyzovat pouze výběr nejdůležitějších narativních pramenů z českých zemí vzniklých ve sledovaném období, nebudu sledovat úplně všechny narativní prameny. Jak chápu pojem narativní prameny? Jedná se o souvislá většinou systematická vyprávění o minulých událostech s určitou koncepcí a logickou návazností textu v delším časovém horizontu.² Zjednodušeně uvedeno, jedná se převážně o analýzu dobových kronik. Dále je nutné zdůraznit, že předmětem zájmu tohoto článku nejsou beletristická díla, rytířská epika či cestopisy.³

¹ Příspěvek vznikl za podpory MŠMT, grant IGA_FF_2017_010 (Interakce, koexistence a sociální komunikace šlechty a měst na Moravě ve středověku).

² BLÁHOVÁ, Marie: *Petr Žitavský o sobě (Zbraslavská kronika jako ego – dokument)* (dále jen *Petr Žitavský o sobě*). In: Za zdi kláštera. Cisterciáci v českých dějinách. České Budějovice 2010, s. 68. K problematice obecněji GRUNDMANN, Herbert: *Geschichtsschreibung im Mittelalter. Gattungen – Epochen – Eigenart*. Göttingen 1965; KRÜGER, Karl Heinrich: *Die Universalchroniken*. Turnhout 1976; SCHMALE, Franz-Josef: *Funktion und Formen mittelalterlicher Geschichtsschreibung: Eine Einführung*. Darmstadt 1985; VAN HOUTS, Elisabeth M. C.: *Local and Regional Chronicles*. Turnhout 1995; GOETZ, Hans-Werner: *Geschichtsschreibung und Geschichtsbewusstsein im hohen Mittelalter*. Berlin 1999.

³ Ke středověkým beletristickým pracím *Próza českého středověku* (edd. KOLÁR, Jaroslav – NEDVĚDOVÁ, Milada). Praha 1983. K rytířské epice *Rytířské srdce majíce. Česká rytířská epika 14. století* (edd. PETRŮ, Eduard – MAREČKOVÁ, Dagmar). Praha 1984. Dále také VILIKOVSKÝ, Jan: *Písemnictví českého středověku*. Praha 1948.

Velká většina sledovaných pramenů pochází ze samotných Čech, pro Moravu se dochovalo výrazně méně vyprávěcích pramenů. Moravě chybí velká kronika vzniklá v tomto období. Je tedy výrazná disproporce mezi relativně velkým množstvím pramenů v Čechách a minimem na Moravě. Na druhou stranu, v podstatě všechny v Čechách vzniklé kroniky si více či méně všimají dění na Moravě. Šlechtici z Moravy navíc často působili v Čechách a naopak. Samotní šlechtici ve sledovaném období nejsou vždy tímto pojmem označováni, běžně se v pramenech objevují jako páni, rytíři, zemané, panoši či vladykové. Pro zjednodušení budeme pro označení této společenské skupiny používat termín šlechta. Navíc i v rámci šlechty byla velká diference, mezi jejími příslušníky byly obrovské rozdíly jak z pohledu politické moci i majetkového postavení.⁴ Podobně i u měšťanů byly velké rozdíly, jiné majetkové možnosti a zájmy měli např. staroměstští měšťané či měšťané v Kutné Hoře a jiné měšťané z menších poddanských měst.⁵

K sledovanému tématu neexistuje žádná speciální literatura, není k dispozici text, který by se problematikou obrazu vztahu šlechty a měst v narativních pramenech podrobněji zabýval.⁶ Na druhou stranu je nepochybně k dispozici velké množství studií k jednotlivým kronikám, ty jsou ale zaměřeny většinou na genezi kroniky, její strukturu, způsob dochování, rozbor jednotlivých verzí textů atd.⁷

⁴ Ke šlechtě v českých zemích ve středověku TŘEŠTÍK, Dušan – POLÍVKA, Miloslav: *Nástin vývoje české šlechty do konce 15. století*. In: *Struktura feudální společnosti na území Československa a Polska do přelomu 15. a 16. století*. Praha 1984, s. 99–133; MEZNÍK, Jaroslav: *Der böhmische und mährische Adel im 14. und 15. Jahrhundert*. Bohemia, 28, 1987, s. 69–91; Týž: *Česká a moravská šlechta ve 14. a 15. století*. Sborník historický, 37, 1990, s. 7–36; ŠMAHEL, František: *Obrisy českého stavovství od konce 14. do počátku 16. století*. Český časopis historický, 90, 1992, s. 161–187; MACEK, Josef: *Jagellonský věk v českých zemích (1471–1526)*. 2. díl. *Šlechta*. Praha 1994; Týž: *Česká středověká šlechta*. Praha 1997; PAPAŽÍK, David: *Politické, mocenské a hospodářské strategie šlechty v českých zemích ve 14.–15. století*. Historica Olomucensia, 55, 2018, s. 113–129.

⁵ K městům v českých zemích ve středověku alespoň HOFFMANN, František: *České město ve středověku*. Praha 1992; KEJŘ, Jiří: *Vznik městského zřízení v českých zemích*. Praha 1998; HOFFMANN, František: *Středověké město v Čechách a na Moravě*. Praha 2009. K městské historiografii v českých zemích BLÁHOVÁ, Marie: *Stadt, Bürgertum und Städtewesen im Spiegel der Geschichtsschreibung. Wege zur städtischen Historiographie in den böhmischen Ländern im Spätmittelalter und der frühen Neuzeit*. In: *Städtische Geschichtsschreibung im späten Mittelalter und in der frühen Neuzeit*. Köln–Weimar–Wien 2000, s. 233–246.

⁶ K obrazu samotné šlechty v narativních pramenech PAPAŽÍK, David: *Obraz české a moravské šlechty v narativních pramenech z českých zemí ze 14.–15. století*. Kulturní dějiny, 9, 2018, s. 202–220.

⁷ Alespoň přehledově KUTNAR, František: *Přehledné dějiny českého a slovenského dějepiscetví I*. Praha 1973; KUTNAR, František – MAREK, Jaroslav: *Přehledné dějiny českého a slovenského dějepiscetví*. Praha 1997; NECHUTOVÁ, Jana: *Latinská literatura českého středověku do roku 1400*.

2 Prameny

Pro účely této studie bylo podrobeno rozboru 16 narativních pramenů. Níže uvádíme stručný komentovaný přehled sledovaných kronik včetně odkazů na jejich dosavadní ediční zpracování. Počátkem 14. století vznikla *Kronika žďárského kláštera* (*Cronica domus Sarensis*, popisuje období let 1251–1300), kterou sepsal mnich Jindřich Řezbář. Autor v latinsky psaném textu sleduje hlavně budování kláštera, život v něm, osudy jeho zakladatelů, patronů a dobrodinců.⁸ V letech 1310–1314 byla dokončena česky psaná rýmovaná *Kronika tak řečeného Dalimila* (popisuje období od nejstarší doby do roku 1314). V mnoha ohledech ojedinělý text (nejen tím, že byl psán česky) je dílem nám neznámého autora, za nějž byl v 17. století omylem považován kanovník boleslavského kostela Dalimil Meziříčský. Pisatelem kroniky byl buď mimořádně vzdělaný šlechtic (v dané době nebyla znalost písma běžnou výbavou šlechticů) nebo nějaký duchovní se silnou vazbou na šlechtické prostředí.⁹ I když je Dalimilova kronika jednoznačně u širší veřejnosti nej-

Praha 2000. Ke vztahům šlechty a měst ve středověku v českých zemích kromě prací uvedených v poznámkách č. 4–5 dále např. TOMAS, Jindřich: *Některé problémy ekonomických a mocenských vztahů mezi stavy v českých zemích v 15. a 16. století*. Folia historica bohemica (dále jen FHB), 6, 1984, s. 109–136; PEŠEK, Jiří – ZILYNSKYJ, Bohdan: *Městský stav v boji se šlechtou na počátku 16. století*. FHB, 6, 1984, s. 137–161; MACEK, Josef: *Jagellonský věk v českých zemích (1471–1526)*. 3. díl. Města. Praha 1998; ŠIMŮNEK, Robert: *Šlechta a města v pozdním středověku: kontakty, konfrontace a geografický horizont (na příkladu Strakonice a Volyně)* (dále jen *Šlechta a města v pozdním středověku*). Historická geografie, 33, 2005, s. 197–247; Týž: *Šlechta a města pozdního středověku: konfrontace či koexistence?* In: LUKAČKA, Ján – ŠTEFÁNIK, Martin (edd.): *Stredoveké mesto ako miesto stretnutí a komunikácie*. Bratislava 2010, s. 225–237.

⁸ Kronika byla několikrát vydána tiskem – *Cronica domus Sarensis*. In: EMLER, Josef – TRUHLÁŘ, Josef (edd.): *Fontes rerum Bohemicarum* (dále jen FRB). Prameny dějin českých II/2. Praha 1875, s. 521–557; *Cronica domus Sarensis*. In: DIETRICH, Julius (ed.): *Monumenta Germaniae Historica*, Scriptores, vol. 30, part 1. Hannover 1896; *Cronica domus Sarensis* (edd. ZEMEK, Metoděj et al.). Brno 1964; *Cronica domus Sarensis. Maior et Minor* (edd. ZEMEK, Metoděj et al.). Brno 2003. K tomu z literatury výběrově FINK, Jan: *Jindřich Řezbář: Chronica domus Sarensis*. In: SVOBODA, Milan et al. (edd.): *Postavení menšin ve středověké společnosti*. Liberec 2000, s. 62–68 (tam i další literatura). Není cílem uvádět všechny edice této kroniky, což platí i v případě dalších zde sledovaných narativních pramenů.

⁹ Kronika se dočkala několikerého vydání: *Rýmovaná kronika česká tak řečeného Dalimila* (dále jen *Rýmovaná kronika česká*). In: JIREČEK, Josef (ed.): FRB. Prameny dějin českých III. Praha 1882, s. 3–228; *Nejstarší česká rýmovaná kronika tak řečeného Dalimila* (edd. HAVRÁNEK, Bohuslav et al.). Praha 1958; *Kronika tak řečeného Dalimila* (dále jen *Kronika tak řečeného*) (edd. KRČMOVÁ, Marie et al.). Praha 1977; *Staročeská kronika tak řečeného Dalimila I.–III.* (edd. DAŇHELKA, Jiří et al.). Praha 1988–1995. K tomu z literatury alespoň JEŘÁBEK, Miroslav: *Rozbor kroniky Dalimilovy*. Český časopis historický, 10, 1904, s. 59–68, 276–303, 392–414; POLÁK, Petr: *Kronika tak řečeného Dalimila*. In: SVOBODA, M. et al. (edd.): *c. d.*, s. 79–89 (tam i další literatura).

známější kronikou z námi sledovaného období, svou výpovědní hodnotou ji předčí *Zbraslavská kronika* (*Chronicon Aulae regiae*). Kronika zachycuje období let 1278–1338. Je dílem dvou autorů, opatů kláštera, Oty Durynského a Petra Žitavského. Dílo je považováno za druhý vrchol kronikářské tvorby v českých zemích ve středověku hned po *Kosmově kronice české*.¹⁰

Římský císař a český král Karel IV. Lucemburský velmi toužil, aby jeho vláda byla oslavena „velkou“ kronikou. Proto podporoval během svého života několik kronikářů a dokonce se sám chopil pera. Ve svém úsilí nebyl příliš úspěšný, kronik v Čechách vzniklo sice několik, ale žádná se jazykovou úrovní a množstvím a závažností zachycených informací tomuto ideálu ani nepřiblížila. Představíme si je proto jen velmi stručně. *Kronika Františka Pražského* (popisuje období let 1283–1353) je dílem Františka, kaplana pražského biskupa Jana IV. z Dražic. Autor v podstatě opsal v redukované podobě *Zbraslavskou kroniku* a doplnil novější události.¹¹ *Kronika Beneše Krabice z Weitmile* (zachycuje období let 1283–1374) se měla stát hlavní kronikou doby vlády Karla IV. Autor byl kanovníkem svatovítské kapituly v Praze a dílo psal na přímý pokyn císaře Karla IV. Beneš Krabice postupoval tak, že opsal záznamy z *Kroniky Františka Pražského* a rozšířil je o události z dal-

¹⁰ *Petra Žitavského Kronika zbraslavská* (dále jen *Petra Žitavského Kronika*). In: EMLER, Josef (ed.): FRB. Prameny dějin českých IV. Praha 1884, s. 1–337; *Zbraslavská kronika. Chronicon Aulae regiae* (dále jen *Zbraslavská kronika*) (edd. HEŘMANSKÝ, František et al.). Praha 1976. Z literatury o kronice alespoň výběrově HERMANOVÁ, Kateřina: *Zbraslavská kronika*. In: SVOBODA, Milan et al. (edd.): c. d., s. 69–78; BLÁHOVÁ, Marie: *Dílna středověkého historika (Způsob práce Petra Žitavského)*. In: BARCIÁK, Antoni – IWAŃCZAK, Wojciech (edd.): *Piśmiennictwo Czech i Polski w średniowieczu we wczesnej epoce nowożytnej*. Katowice 2006, s. 11–33; BLÁHOVÁ, Marie: *Petr Žitavský o sobě*, s. 67–81; ANTONÍN, Robert: *Obraz ideálního panovníka ve Zbraslavské kronice*. In: WIHODA, Martin – MALAŤÁK, Demeter (edd.): *Stát, státnost a rituály přemyslovského věku. Problémy, názory, otázky*. Brno 2006, s. 197–215; Týž: *Chronicon Aulae regiae – neúspěšný pokus o ustavení oficiální paměti na poslední Přemyslovce*. *Colloquia mediaevalia Pragensia*, 15, 2014, s. 91–106; CHARVÁTOVÁ, Kateřina: *Ota Durynský, zbraslavský opat a kronikář*. *Mediaevalia historica bohemia* (dále jen MHB), 20, 2017, s. 39–58; PUMPROVÁ, Anna: *Žebrák místo lékaře? O přínosu nové edice Zbraslavské kroniky k jejímu využití jako historiografického pramene*. MHB, 20, 2017, s. 59–84; ANTONÍN, Robert: *Druhý život Zbraslavské kroniky v historiografické reflexi od 14. do konce 18. století*. MHB, 20, 2017, s. 85–119.

¹¹ *Kronika Františka Pražského* (dále jen *Kronika Františka Pražského*). In: EMLER, Josef (ed.): FRB. Prameny dějin českých IV. Praha 1884, s. 347–456; *František Pražský. Kronika* (dále jen *František Pražský. Kronika*). In: BLÁHOVÁ, Marie et al. (edd.): *Kroniky doby Karla IV*. Praha 1987, s. 55–172; *Kronika Františka Pražského*. In: ZACHOVÁ, Jana (ed.): FRB. Prameny dějin českých. Series nova, tomus I. Praha 1998. K tomu z literatury ŠVEJDA, František: *Kronika Františka Pražského. Kronika Beneše Krabice z Weitmile* (dále jen *Kronika Františka Pražského*). In: SVOBODA, Milan et al. (edd.): c. d., s. 90–106.

ších let.¹² Chudenický farář Přibík Pulkava sepsal kroniku (*Kronika Přibíka Pulkavy z Radenína*), kde líčí vývoj od stavby babylónské věže do roku 1330. Jedná se o literárně i obsahově slabé dílo.¹³ Podobné hodnocení lze vztáhnout i na *Neplachovu kroniku* (od narození Krista do roku 1360), kterou vytvořil opat benediktinského kláštera v Opatovicích nad Labem.¹⁴ Nejzajímavější dílo dané doby sepsal sám Karel IV. Jedná se o jeho *Vlastní životopis* (*Vita Caroli imperatoris*). Budoucí král a císař napsal svůj životopis do roku 1340, k němu připojil někdo z jeho bezprostředního okolí dalších šest let (životopis končí rokem 1346). Životopis je důležitý ani ne tak popisem konkrétních událostí, jako zachycením Karlových názorů, myšlenek a pojetí vlády.¹⁵

Velké množství kronik se nám dochovalo z předhusitské a husitské doby. Náš přehled můžeme začít mistrem a později děkanem a rektorem na pražské univerzitě Petrem z Mladoňovic, který sepsal *Zprávu o Mistru Janu Husovi v Kostnici*. Autor v ní líčí pozadí Kostnického koncilu a proces s Mistrem Janem Husem.¹⁶ Daleko stručnější dílo věnoval Petr i Jeronýmovi Pražskému (*Vypravování o Mistru Jeronýmovi Pražském upáleném v Kostnici pro jméno*

¹² *Kronika Beneše Krabice z Weitmile* (dále jen *Kronika Beneše Krabice z Weitmile*). In: EMLER, Josef (ed.): FRB. Prameny dějin českých IV. Praha 1884, s. 457–548; *Beneš Krabice z Weitmile. Kronika pražského kostela* (dále jen *Beneš Krabice z Weitmile*). In: BLÁHOVÁ, Marie et al. (edd.): Kroniky doby Karla IV. Praha 1987, s. 173–268. K tomu z literatury ŠVEJDA, F.: *Kronika Františka Pražského*, s. 90–106.

¹³ *Přibík z Radenína řečeného Pulkavy Kronika česká* (dále jen *Přibík z Radenína řečeného Pulkavy*). In: EMLER, Josef – GEBAUER, Jan (edd.): FRB. Prameny dějin českých V. Praha 1893, s. 1–326; *Přibík z Radenína, řečený Pulkava* (dále jen *Přibík z Radenína, řečený Pulkava*). In: BLÁHOVÁ, Marie et al. (edd.): Kroniky doby Karla IV. Praha 1987, s. 269–444. Z literatury alespoň ŠEVČÍKOVÁ, Kamila: *Kroniky doby Karla IV. Kronika česká Přibíka Pulkavy z Radenína. Neplachovo stručné sepsání kroniky římské a české* (dále jen *Kroniky doby*). In: SVOBODA, Milan et al. (edd.): c. d., s. 107–113.

¹⁴ *Neplacha, opata opatovského, krátká kronika česká a římská*. In: EMLER, Josef (ed.): FRB. Prameny dějin českých III. Praha 1882, s. 443–484; *Neplach. Stručné sepsání kroniky římské a české*. In: BLÁHOVÁ, Marie et al. (edd.): Kroniky doby Karla IV. Praha 1987, s. 525–556. K tomu z literatury ŠEVČÍKOVÁ, K.: c. d., s. 113–118.

¹⁵ *Život císaře Karla IV.* In: EMLER, Josef (ed.): FRB. Prameny dějin českých III. Praha 1882, s. 323–417; *Karel IV.* In: PAVEL, Jakub et al. (edd.): *Vita Karoli Quarti. Vlastní životopis*. Praha 1978; *Karel IV. Vlastní životopis*. In: BLÁHOVÁ, Marie et al. (edd.): Kroniky doby Karla IV. Praha 1987, s. 11–54.

¹⁶ *Petri de Mladoniewicz relatio de Magistro Johanne Hus.* In: NOVOTNÝ, Václav (ed.): FRB. Prameny dějin českých VIII. Praha 1932, s. 25–120; *Petr z Mladoňovic. Zpráva o Mistru Janu Husovi v Kostnici*. In: HLAVÁČEK, Ivan et al. (ed.): *Ze zpráv a kronik doby husitské*. Praha 1981, s. 23–159. Obecně o problematice historiografie v husitském období BLÁHOVÁ, Marie: *Česká historiografie v husitské revoluci*. In: Husitství – reformace – renesance II. Praha 1994, s. 439–448.

Kristovo).¹⁷ Podobně stručné je dílo neznámého autora *Kronika velmi pěkná o Janu Žižkovi, družiníku krále Václava IV.*¹⁸ Poměrně stručně zachycuje v latinsky psaném spise husitské období nižší šlechtic a veterán husitských válek stojící na straně krále a císaře Zikmunda Lucemburského Bartošek z Drahonice (*Kronika Bartoška z Drahonice*, popisuje období let 1419–1443).¹⁹ Nejvýznamnější kronikářské dílo z husitského období latinsky sepsal pražský měšťan a univerzitní mistr Vavřinec z Březové (*Husitská kronika*, podrobně líčí období let 1419–1421, k textu je připojen krátký úvod od roku 1414). Jeho dílo se vyznačuje spolehlivostí faktů a velkou věrohodností. Autor byl umírněným husitou, stál jak proti Táborům (radikálním husitům), tak i proti Zikmundovi Lucemburskému.²⁰ Radikální husitský kněz Mikuláš Biskupec z Pelhřimova napsal *Táborskou kroniku* (zachycuje léta 1419–1444). Mikuláš Biskupec dílo pojal jako obhajobu táborského učení (psal jej po porážce radikálních husitů v bitvě u Lipan v roce 1434).²¹ Anonymní husitský kněz (v minulosti se předpokládalo, že jím byl Petr Žatecký) sepsal *Deník táborského kněze o jednání Čechů na koncilu basilejském*. Autor byl osobně přítomen jednání husitského poselstva v Basileji v letech 1432–1433.²²

¹⁷ *Petri de Mladoňowicz Narracio de Magistro Hieronymo Pragensi, pro Christi nomine Constantie exusto*. In: NOVOTNÝ, Václav (ed.): FRB. Prameny dějin českých VIII. Praha 1932, s. 339–350; *Petr z Mladoňovic. Vypravování o Mistru Jeronýmovi Pražském upáleném v Kostnici pro jméno Kristovo*. In: HLAVÁČEK, Ivan et al. (ed.): Ze zpráv a kronik doby husitské. Praha 1981, s. 205–219.

¹⁸ *Kronika velmi pěkná o Janu Žižkovi, družiníku krále Václava IV.* In: HLAVÁČEK, Ivan et al. (ed.): c. d., s. 221–229. K tomu alespoň ARŤUŠENKOVÁ, Natálie: *Kroniky doby husitské* (dále jen *Kroniky*). In: SVOBODA, Milan et al. (edd.): c. d., s. 119–121.

¹⁹ *Kronika Bartoška z Drahonice* (dále jen *Kronika Bartoška z Drahonice*). In: GOLL, Jaroslav (ed.): FRB. Prameny dějin českých V. Praha 1893, s. 589–624; *Bartošek z Drahonice. Kronika* (dále jen *Bartošek z Drahonice. Kronika*). In: HLAVÁČEK, Ivan et al. (ed.): c. d., s. 231–290; ARŤUŠENKOVÁ, N.: c. d., s. 121–124.

²⁰ *Vavřinec z Březové. Kronika husitská* (dále jen *Vavřinec z Březové. Kronika*). In: GOLL, Jaroslav (ed.): FRB. Prameny dějin českých V. Praha 1893, s. 327–534; *Vavřinec z Březové. Husitská kronika. Píseň o vítězství u Domažlic* (dále jen *Vavřinec z Březové. Husitská kronika*) (edd. HEŘMANSKÝ, František et al.). Praha 1979. K tomu z literatury ŽEMLIČKA, Petr: *Vavřinec von Březová: Husitská kronika*. In: SVOBODA, Milan et al. (edd.): c. d., s. 128–132.

²¹ *Joannis de Lukavecz et Nicolai de Pelhrzimow Chronicon Taboritarum*. In: HÖFLER, Konstantin (ed.): Fontes rerum Austriacarum. Oesterreichische Geschichts-Quellen. Erste Abtheilung. Scriptores. VI. Band. Geschichtschreiber der hussitischen Bewegung in Böhmen. Theil II. Wien 1865, s. 475–820. Výtah z jeho kroniky viz Mikuláš Biskupec z Pelhřimova. *Kronika obsahující při táborských kněžích a její napadání ze strany pražských mistrů*. In: HLAVÁČEK, Ivan et al. (ed.): c. d., s. 291–315. K tomu z literatury ARŤUŠENKOVÁ, N.: c. d., s. 124–125.

²² *Deník Petra Žateckého* (ed. HEŘMANSKÝ, František). Praha 1953; *Deník táborského kněze o jednání Čechů na koncilu basilejském v roce 1433*. In: HLAVÁČEK, Ivan et al. (ed.): c. d., s. 317–419. K tomu z literatury ARŤUŠENKOVÁ, N.: c. d., s. 125–127.

Posledním analyzovaným pramenem jsou *Staré letopisy české*. Jedná se o větší množství záznamů vzniklých v neučeném (nejčastěji městském, hlavně pražské souměstí a Hradec Králové) prostředí (v menší míře i prostředí drobné šlechty a nižší církevní hierarchie) a zachycující záznamy z let 1378–1527. Z většího množství rukopisů dílo sestavil v roce 1829 jeho první editor František Palacký, který je také autorem názvu díla, které tak není původní, ale novodobé. Dodnes nemáme k dispozici podrobnou kritickou edici textu. Palackého edice byla postižena zásahy rakouské cenzury a také některými dnes již nepřijatelnými postupy při přípravě textu. Když byla v roce 1941 vydána Palackého edice *Starých letopisů českých* znovu, podepsala se na ní pro změnu německá cenzura (musely zmizet negativní zmínky o Němcích). Pro velký rozsah záznamů v pozdější době vycházely verze textu podle jednotlivých dochovaných rukopisů (křížovnický rukopis, vratislavský rukopis).²³

3 Vztah šlechty a měst v narativních pramenech

Ne všechny analyzované prameny přinášejí podrobné údaje k sledovanému tématu. Ne že by se v jejich obsahu neobjevovali měšťané či šlechtici a jejich činy, ale k vzájemným vztahům mezi nimi se vyjadřují jen někteří autoři. Podrobněji se proto zastavíme jen u těch děl, která k tématu přinášejí výraznější hodnotící soudy či komentáře, případně jsou charakteristická pro určité období.

Ze staršího období se nepochybně jedná o kroniku tak řečeného Dalimila. Pro neznámého autora, nesprávně nazývaného Dalimilem, je jednou z podstatných linií díla nenávisť k cizincům, Němcům. Vzhledem k tomu, že rozhodující složku městského obyvatelstva ve většině českých a moravských měst tvořili německy mluvící lidé, je zřejmé, že je nebude mít kronikář v ob-

²³ *Scriptorum rerum Bohemicarum. Tomus III. Staří letopisowé čeští od roku 1378 do 1527, čili pokračowánj w kronikách Přibíka Pulkawy a Beneše z Hořowic* (ed. PALACKÝ, František). Praha 1829; *Staré letopisy české z vratislavského rukopisu* (dále jen *Staré letopisy české z vratislavského rukopisu*) (ed. ŠIMEK, František). Praha 1937; *Staří letopisowé čeští od roku 1378 do 1527 čili pokračowánj w kronikách Přibíka Pulkawy a Beneše z Hořowic z rukopisů starých* (ed. PALACKÝ, František). In: Dílo Františka Palackého, sv. 2 (k vydání připravil Jaroslav Charvát). Praha 1941; *Staré letopisy české z rukopisu křížovnického* (dále jen *Staré letopisy české z rukopisu křížovnického*) (edd. ŠIMEK, František – KAŇÁK, Miloslav). Praha 1959; *Ze starých letopisů českých* (dále jen *Ze starých letopisů českých*) (edd. PORÁK, Jaroslav – KAŠPAR, Jaroslav). Praha 1980; *Staré letopisy české (texty nejstarší vrstvy)*. In: ČERNÁ, Alena M. et al. (edd.): FRB. Prameny dějin českých. Series nova, tomus II. Praha 2003. K tomu z literatury alespoň KAREŠOVÁ, Světlá: *Staré letopisy české*. In: SVOBODA, Milan et al. (edd.): c. d., s. 133–145.

libě. Kronikář ve svém díle vítá, že Češi řezali Němcům nosy a uši.²⁴ Na mnoha místech autor kritizuje české panovníky za to, že spolupracovali s Němci. Také proto tak řečený Dalimil podporuje šlechtu ve snaze získat co nejvíce politických práv na úkor panovníka a v krajním případě souhlasí s tím, že má šlechta právo svrhnout knížete nebo krále, který „nadržuje“ Němcům.²⁵ Přes kronikářem zjevně projevované sympatie ke šlechtě autor v textu také na více místech šlechtice kritizuje za to, že se věnují jen radovánkám a honitbě. Psi jsou jim přednější než zájem o pozvednutí země a zajištění míru a pokoje. Šlechtici měli dluhy a místo bojů v zahraničí dělali jen ostudu a opíjeli se.²⁶ Jejich zábavou byly vrhacíby a turnaje.²⁷

Podle kronikáře „hloupí“ měšťané spolupracovali s Němci a společně s nimi škodili českým šlechticům („S Němci přáteli se hloupí měšťanění a zemanům českým škodí spolu s nimi. Pálí jejich statky, jejich půdu plení, nedjednomu život zkrátí na mučení.“)²⁸ Ani v dalším líčení událostí ze druhé poloviny 13. století kronikář měšťany nešetří („Dlouho, dlouho země smutkem krvácela, že Němci Čechy vybit chtějí zcela. Když do města čeští páni zavítali, klobouk jim tam strhli, hlavu jim tam stáli měšťané, co s Němci byli jedna ruka. Já to viděl. Srdce dodneška mi puká.“)²⁹ Z uvedeného je zřejmé, že autor rozlišuje „domácí“ Němce (převážnou mírou měšťané) od „cizích“ Němců. Měšťané se podle tak řečeného Dalimila tajně smluvili s Němci a v březnu roku 1309 zorganizovali přepadení a zajetí významných českých šlechticů. Hlavní roli v tomto aktu připisuje kronikář měšťanům z Kutné Hory. Podle něho se ukázalo, že šlechtici udělali chybu, když se věnovali zábavám a hýření a nezajímali se o chod země („Z toho každý vidí snadno, že jen hýřit není radno, že svolávat měli sněmy jak dřív řádné páni v zemi, že měšťský lid není němý, když povolí urození, že dnes časy nejsou stálé, že ten, který stříbro dává úhlavním se někdy stává nepřítelem nenadále.“)³⁰ Šlechtici se nakonec dostali z vězení na svobodu za slib přiznání politických práv měšťanům, který měl být zpečetěn manželskými svazky šlechtických potomků s potomky nejvýznamnějších měšťanských rodin. Smlouva se nestala bodem

²⁴ *Rýmovaná kronika česká*, s. 139–141, 179–180; *Kronika tak řečeného*, s. 122, 151.

²⁵ *Rýmovaná kronika česká*, s. 150–151, 179–180, 193; *Kronika tak řečeného*, s. 129, 151, 158.

²⁶ *Rýmovaná kronika česká*, s. 166–168; *Kronika tak řečeného*, s. 142–143.

²⁷ *Rýmovaná kronika česká*, s. 217–215; *Kronika tak řečeného*, s. 171–172.

²⁸ *Rýmovaná kronika česká*, s. 196–197; *Kronika tak řečeného*, s. 160 (odtud citace uvedená v textu).

²⁹ *Rýmovaná kronika česká*, s. 199; *Kronika tak řečeného*, s. 163 (odtud citace uvedená v textu).

³⁰ *Rýmovaná kronika česká*, s. 215–218; *Kronika tak řečeného*, s. 171–172 (citace uvedená v textu ze s. 172).

uznání měšťanstva jako rovnocenné politické síly se šlechtou. Šlechtici svůj slib nebrali vážně a po propuštění z vězení dohoda brzy pozbyla platnosti (v červnu 1309 Jindřich z Lipé vojensky ovládl pražská města a vzbouření měšťané z Prahy i Kutné Hory uprchli).³¹

Tak řečený Dalimil ve své kronice líčí vztah šlechty a měst tak, že měšťané jsou ti špatní, kteří narušují pořádek v zemi tím, že se spolčují s Němci. Naopak česká šlechta byla zastáncem českých zájmů, které brání proti cizincům, Němcům i měšťanům. Šlechtici měli převzít vládu v zemi (podle kronikáře) v případě, že se panovník spolčí s Němci. Šlechta měla zajistit stabilitu v zemi za každé situace. Měšťané jsou pro kronikáře hlupáci, kteří by měli šlechtu poslouchat.

Trochu jiné postoje mají autoři *Zbraslavské kroniky*, hlavně Petr Žitavský. Zbraslavský opat Petr píše, že šlechtici škodili zemi více než nepřítel. Zatímco cizí vojska zemi vždy brzy opustila, šlechtici přesně věděli, kde má kdo uložen majetek a pak se ho na dotyčném vymáhali. Mnoho z nich proto končilo jako zloději pověšení na šibenici. Šlechtic by měl bojovat, ne krást a loupit. Cílem jeho činnosti měl být mír v zemi.³² Petr Žitavský ovšem nenachází pochopení ani pro činnost měšťanů. Kronikář napsal, že někteří měšťané v Kutné Hoře zapomněli na svůj stav a pokoušeli se ho zpupným způsobem překročit a vyrovnat se pánům (šlechtě). Tak uvozuje pasáž ve své kronice o zajetí šlechticů měšťany v roce 1309, o kterém pojednával i tak řečený Dalimil. Podle autora byli tito měšťané zatemnění zpupností a nijak nedokázali předvídat následky svých činů. Zajetí šlechticů v roce 1309 označuje Petr Žitavský za „zločinnou věc“. Kronikář píše, že byl osobním svědkem toho, když kutnohorští měšťané vtrhli s vojskem do sedleckého kláštera a tam zajali ještě spícího Jindřicha z Lipé a další šlechtice. Podobně i v Praze pozatýkali měšťané nic netušící šlechtice pobývající ve městě. Podle kronikáře pražští i kutnohorští měšťané jásalí jako vítězové, kteří dobyli velkou kořist. Jejich čin u nich vzbudil velkou pýchu, kterou ale doprovázel rychlý pád. Kronikář neměl pro akci měšťanů pochopení, naopak ji kritizoval, že byla plodem jejich pýchy, že si dovolili něco, co nesměli („Displicet hoc bellum michi multum, quando scabellum, Ascendit scampnum, quia nil sequitur nisi dampnum, Quando quis civis ignobilis aut homo quivis Palmas extendit ad forcias, taleque prendit Pondus pompose, quod postea fert honerose; Hic non miretur, si paupertate grave-

³¹ K tomu z literatury alespoň HOFFMANN, F.: c. d., s. 52–53.

³² *Petra Žitavského Kronika*, s. 88–90; *Zbraslavská kronika*, s. 126–127.

tur, Hic non miretur, baculis si percucietur, Hic non miretur, si post fatuus reputetur.“)³³

Měšťané disponovali velkým množstvím peněz, což vedlo k tomu, že se navzájem svářeli. Když část měšťanů zajala v roce 1309 šlechtice, tak jiná část měšťanů se je pokoušela vysvobodit z vězení. Tato skutečnost podle kronikáře vedla ze zkáze první skupiny měšťanů.³⁴ Za krále Jindřicha Korutanského nebyl v zemi klid a pořádek. Podle kronikáře se všichni začali ozbrojovat, včetně měšťanů („O quociens vidi et condolui, quod honestorum civium cohors pacifica, que prius vestiebatur mollibus, metu virorum discolorum, sociorum sathane, induta thorace, lorica, casside seu galea premebatur.“)³⁵

Petr Žitavský ve *Zbraslavské kronice* na mnoha místech kritizoval šlechtice jako osoby narušující pořádek a klid v zemi. Kronikář ovšem neměl pochopení ani pro měšťany, které obvinil, že hromadí majetek, jsou pyšní a zpupní. Samozřejmě ne všichni šlechtici v jeho podání jsou zloději a lupiči a ne všichni měšťané jsou pyšní a zpupní. Když se pokoušeli měšťané získat politická práva zajištěním významných šlechticů v roce 1309, Petr Žitavský jejich čin odsoudil, byl to čin, na který neměli právo a narušili ním pevně daný řád země.

Jak jsme již zmínili v předešlém textu, doba Karla IV. neměla „štěstí“ na velké kronikářské dílo. Práce, které v dané době vznikly, nejsou kvalitní a často nepřinášejí ani mnoho podstatných informací. K městům a potažmo vztahům šlechty a měst nemají relevantní údaje. Kronikář František Pražský ve svém díle k roku 1309 stručně opakuje údaje Petra Žitavského o zajištění šlechticů pražskými a kutnohorskými měšťany („Et eodem tempore quidam cives Pragenses et Chutnenses monasterium Czedlicz ingressi quosdam nobiles regni captivaverunt et iudicem de Monte occiderunt et magnam violentiam ibidem fecerunt. Sed brevi illi discordaverunt et captivi nobiles liberi

³³ V českém překladu: „Zálību nemám v té válce, když na lavici se snaží vystoupit stolička nízká; nic za tím nejde než škoda, jestliže prostý měšťan nebo člověk všeliký ruce vztahuje po věcech silných a takovou váhu si zpupně pro sebe žádá, že brzy ji jenom s obtíží snáší. Ten ať se nediví pak, že chudobou postižen bude, ten ať se nediví pak, že ucítí úder hole, ten ať se nediví pak, že za hlupce pokládán bude.“ *Petra Žitavského Kronika*, s. 115–116 (citace uvedená v textu ze s. 116); *Zbraslavská kronika*, s. 158–159 (překlad ze s. 159).

³⁴ *Petra Žitavského Kronika*, s. 131; *Zbraslavská kronika*, s. 176–177.

³⁵ V českém překladu: „Ó kolikrát jsem viděl a litoval, že se mírumilovný zástup počestných měšťanů, kterýse dříve odíval do měkkých rouch, ze strachu před neukázněnými muži, společníky satanovými, tísnil oděn v brnění, v přílbu nebo helmici.“ *Petra Žitavského Kronika*, s. 127 (odtud citace uvedená v textu); *Zbraslavská kronika*, s. 172 (odtud překlad).

remanserunt, et illis hoc pervenit in malum, istit vero conversum est in bonum.“³⁶

Přibík Pulkava z Radenína se ve své kronice výrazně zastavuje u vztahu šlechty a měst pouze při líčení událostí z roku 1309, navíc proběhlé události zachycuje dosti zmatečně. Podle něho měšťané z Prahy a Kutné Hory přesvědčili Jindřicha Korutanského, aby šlechtice zajal. Kronikář označuje jejich návrh za „velmi špatnou radu“.³⁷

Podle Beneše Krabice z Weitmile po zavraždění krále Václava III. došlo k velkému rozkolu mezi šlechtou a městy (autor myšlenku dále nerozvádí).³⁸ K měšťanům se autor více vrací v pasáži z roku 1361, kde uvádí, že pražští měšťané na podnět „dábla“ dali veřejně strčit do pytle a utopit kněze Martina. Když se o tom dozvěděl císař Karel IV., dal sesadit všechny odpovědné úředníky a odmítl vstoupit do města, dokud v něm budou provinilí zástupci města. Pražský arcibiskup Arnošt z Pardubic jim dal rozhrěšení a uložil jim, že mají dát almužnu chudým ve formě pšenice a zřídit dvě věčná světla v kostele sv. Víta v Praze.³⁹ Autor uvádí i zajímavou informaci o manželkách pražských měšťanů. Podle něho, když v Praze kázal Konrád Waldhauser, tak manželky bohatých měšťanů, které nosily velké a nádherné závoje a nejnádhernější šaty, tyto svršky odložily a denně chodily na jeho kázání v prostém šatě.⁴⁰ Beneš Krabice z Weitmile nijak nespecifikuje vztah šlechty a měšťanů, nebylo to pro něho důležité téma.

Ani sledované kronikářské práce popisující předhusitskou a husitskou dobu nemají předmět našeho zájmu v jádru svého vypravování (s jednou výjimkou, o které se zmíníme později). Samozřejmě, že Vavřinec v Březové ve své kronice zmiňuje, jaké město kdo oblehl a obsadil, ale k podstatě námi sledovaných záležitostí nesměruje. Kronikář výrazněji popisuje činy kutnohorských měšťanů v počátku období radikálního husitství, kteří nechávali chytat husitské kněze i prosté stoupence husitského učení, mučili je a pak buď živé, nebo i mrtvé házeli do hlubokých šachet. Kutnohorští dokonce za dodávání chycených husitů platili. Podle Vavřince takto měšťané popravili 1 600 osob (patrně se jedná o nadsazený údaj). Kronikář je takovým jednáním Kut-

³⁶ V českém překladu: „V těžké době nějací pražští a kutnohorští měšťané vpadli do sedleckého kláštera a zajali některé urozené z království, zabili rychtáře z Kutné Hory a činili tam velké násilnosti. Brzy se však znesvářili a zajatí šlechtici byli opět osvobozeni. Přitom tamti utrpěli škodu, těmto však se to v dobré obrátilo.“ *Kronika Františka Pražského* (FRB), s. 372; *František Pražský. Kronika*, s. 77.

³⁷ *Přibík z Radenína řečeného Pulkavy*, s. 194; *Přibík z Radenína, řečený Pulkava*, s. 400.

³⁸ *Kronika Beneše Krabice z Weitmile*, s. 466; *Beneš Krabice z Weitmile*, s. 181.

³⁹ *Kronika Beneše Krabice z Weitmile*, s. 527; *Beneš Krabice z Weitmile*, s. 233.

⁴⁰ *Kronika Beneše Krabice z Weitmile*, s. 540; *Beneš Krabice z Weitmile*, s. 242.

nohorských velmi rozhořčen a odsuzuje ho. Příčinu vidí ve skutečnosti, že kutnohorští měšťané byli převážně Němci a tudíž v jeho podání nepřátelé Čechů a pravé víry.⁴¹

Podobně Bartošek z Drahonic ve své kronice sleduje jednotlivé boje, obsazování či obléhání měst (např. Plzně). Podrobněji se však ke vztahu šlechty a měst nevyjadřuje. Z výrazněji v kronice zachycených pasáží můžeme připomenout tu týkající se převratu v Praze 6. května 1434. Kronikář píše, že 6. května 1434 přijeli „v zájmu míru“ před Prahu významní šlechtici i s vojskem. Následně se přesunuli na Malou Stranu. Měšťané Starého Města pražského se za nimi vydali a sjednali dohodu o uklidnění poměrů v zemi. Poté byli vyzváni měšťané Nového Města pražského, aby se k ujednání připojili. Protože však na Novém Městě pražském v té době pobývali hlavní představitelé radikálních vojsk, měšťané návrh nepřijali. Na tuto skutečnost reagovali staroměstští měšťané tím, že vpustili vojska panské jednoty na Staré Město pražské, která posléze zaútočila na Nové Město pražské. Novoměstští byli poraženi.⁴² Zbývá dodat, že převrat v Praze vedl k porážce radikálních směrů husitství a k bitvě u Lipan.

Na závěr našeho pojednání jsme si nechali velmi specifický pramen, který František Palacký nazval *Staré letopisy české*. Jak jsme si již ukázali v přehledu pramenů, nejde o dílo jednoho nebo dvou autorů, ale o text, který vznikl přičiněním mnoha osob, které často mohly mít i rozdílné politické názory a preference. Zápisy díla vznikaly převážně v neučeném prostředí (myšleno neakademickém, hlavně měšťanském, v menší míře i v prostředí nižší šlechty a nižší církevní hierarchie). Z faktu, že velká většina autorů pocházela z městského prostředí, plyne, že dílo je psáno převážně proměstsky a protišlechticky. Je to také dílo, ve kterém nalezneme téměř nepřeberné množství materiálu ke vzájemným vztahům šlechty a měst. V žádném jiném středověkém narativním prameni není vztah těchto dvou společenských skupin řešen důkladněji a podrobněji. Nemůžeme zde připomínat a analyzovat všechny zmínky vyjadřující zmíněný vztah. Vybereme proto některé typické ukázky či pasáže, které nám poslouží k celkovému popisu vzájemného vztahu či jinak charakterizují názory a poměry měšťanů v zemi.

Jeden z autorů rukopisu *Starých letopisů českých* k roku 1409 (po vydání Dekretu kutnohorského) píše, že Pražané velmi litovali odchodu cizích učitelů a studentů z pražské univerzity. Správně dodává, že z jejich přítomnosti měli Pražané velké zisky. Kronikář přímo uvádí: „Celá česká země z toho

⁴¹ Vavřinec z Březové Kronika, s. 351–353, 355; Vavřinec z Březové. Husitská kronika, s. 40, 44–45.

⁴² Kronika Bartoška z Drahonic, s. 612–613; Bartošek z Drahonic. Kronika, s. 265–266.

měla čest a užitek.⁴³ V jiné pasáži se autor velmi kriticky vyjadřuje o kutnohorských havířích. Byli to podle něho „zlí a špatní lidé“. Zvláště proto, že v roce 1419 kupovali husity a házeli je do šachet. Za každého chyceného husitu dávali jednu kopu grošů, za chyceného husitského kněze pak pět kop grošů.⁴⁴

Autor v textu velmi vyzvedá osobnost pražského novoměstského měšťana Pavla Dětrichovice, který se dle pisatele jako jediný měšťan dostal do královské rady Zikmunda Lucemburského. Podle něho Dětrichovic prospěl Novému Městu pražskému i celé zemi. Jeho zásluhou mělo Nové Město pražské v zemi dobré jméno, nebylo zatěžováno zbytečnými poplatky a lidé v něm volně užívali městská práva a svobody.⁴⁵ Na mnoha místech textu se autoři věnovali popravám, jak měšťanů, tak šlechticů i prostých lidí. Barvitě líčení poprav ukazuje, že se jednalo o důležité okamžiky v životě středověké společnosti, když jsou tolikrát a opakovaně popisovány a zobrazovány. K roku 1440 kronikář zdůrazňuje, že popravování byli často „samí vynikající lidé“. Popravených bylo prý tolik, že by s nimi mohli osídlit celou dlouhou ulici. Dle kronikáře tolik poprav způsobuje pýcha a závist, protože jedni se pokouší dostat na místa druhých a chtějí v Praze vládnout a získat úřady, aby přes ně zbohatli.⁴⁶

Od osmdesátých let 15. století až v podstatě do konce rukopisu v roce 1527 je text *Starých letopisů českých* přeplněn záznamy o sporech šlechty a měšťanů. Zápisy tohoto typu tvoří většinu zachycených událostí. K roku 1484 kronikář uvádí, že se měšťané dohodli na spolupráci s rytíři proti utiskování pány. Měšťané a rytíři se měli společně zasazovat o svá práva, neboť páni oba stavy neustále utlačovali a upírali jim je.⁴⁷ V roce 1493 zajali malostranští měšťané zemana Buřinského, který se ve městě podle kronikáře dopustil podvodu. Dále byl obviněn z toho, že loupil na cestách, přičemž mělo být zabito několik lidí. Na mučení sice nic nepřiznal, přesto ho chtěli nechat popravit. Pražský purkrabí jim ale nařídil, že ho musí propustit. Následně je zeman Buřinský pohнал k zemskému soudu, který rozhodl v jeho prospěch.

⁴³ *Ze starých letopisů českých*, s. 30–31.

⁴⁴ *Staré letopisy české z vratislavského rukopisu*, s. 21; *Ze starých letopisů českých*, s. 48–49, 58 (pasáž o zlých a špatných lidech na s. 49).

⁴⁵ *Ze starých letopisů českých*, s. 126.

⁴⁶ *Staré letopisy české z vratislavského rukopisu*, s. 89–90; *Ze starých letopisů českých*, s. 141–142 (další popravy např. na s. 324).

⁴⁷ *Ze starých letopisů českých*, s. 259–260.

Konšelé se mu museli omluvit a navíc byli uvězněni. Aby se dostali z vězení, tak museli zemanovi zaplatit 1 000 kop grošů odškodnění.⁴⁸

Počátkem 16. století kronikář píše, že města byla zkracována na svých právech a ziscích, protože páni a rytíři vařili pivo a prodávali ho. Navíc šlechtici zakázali svým poddaným brát pivo z měst a prodávat obilí do měst. Šlechtici si podle kronikáře zvykli obchodovat s obilím a tvrdili, že tím vůbec neztrácejí nic ze své urozenosti. Na zemských sněmech bylo městům odpíráno právo hlasovat a ani měšťané nebyli na sněmy zváni. Šlechta městům bránila zapisovat svobodné statky do zemských desk. Dále šlechtici podávali na měšťany „všelijaké podivné“ žaloby a upírali jim práva, která dostali v minulosti od českých králů. Když se měšťan pohádal se šlechticem a ten záležitost předal zemskému soudu, měšťan spor prohrál a musel šlechtici ještě zaplatit. Kronikář uvádí několik konkrétních případů, kdy si chudý šlechtic podle něho tímto způsobem přivydělával, že zažaloval měšťana a zemský soud měšťanovi uložil zaplatit stěžovateli peníze. Nedělo se tak pouze v Praze, ale i v jiných městech. Šlechtic přijel do města, dal měšťanovi facku, ten mu ji vrátil a šlechtic měšťana pohnal k zemskému soudu. Měšťana taková soudní pře finančně velmi vyčerpala. Kronikář téměř pláče, jak to s městy špatně dopadlo („Ach, moje milá města, to to s vámi dopadlo!“). Šlechtici obírali měšťany o peníze a běžně je přitom bili. To, co šlechtici prováděli měšťanům, bylo dle kronikáře hanbou českých králů, kteří by měli zemi udržovat pořádek, právo a spravedlnost pro všechny stavy. Kronikář píše, že Vladislav II. Jagellonský by se nestal českým a uherským králem bez pomoci měst. Král navrhl městům, aby se se šlechtou dohodla sama. Náš průvodce k tomu dodává: „Je to stejné, jako by se vlk usmířil s ovci, a zatím švihá ocasem a žene ji do lesa, tam ji zadává, maso sní, kůži a kosti si nechá.“⁴⁹

Města se smluvila, že budou trvat na svých dávných právech s výjimkou měšťanů z Kutné Hory, kteří na dohodu nepřistoupili. V listopadu roku 1502 měšťané prohlásili, že nebudou jezdit na zemské sněmy, dokud jim nebudou vrácena jejich dřívější práva. Páni a rytíři jim sdělili, že raději zemřou, než by ve sporu ustoupili.⁵⁰ Do této rozjitřené atmosféry přilila oheň ještě záležitost, která se stala na Starém Městě pražském 3. října 1506. Během výročního trhu zabil šlechtic Jan z Kopidlna jiného drobného šlechtice Jan Cukra z Tamfeldu. Část konšelů Jana z Kopidlna odsoudila k trestu smrti, který byl

⁴⁸ *Staré letopisy české z rukopisu křížovnického*, s. 305; *Ze starých letopisů českých*, s. 270.

⁴⁹ *Ze starých letopisů českých*, s. 276–278.

⁵⁰ *Ze starých letopisů českých*, s. 281.

vykonán ještě tentýž den večer.⁵¹ Připomeňme si, že měšťané neměli žádné právo soudit šlechtice, čili ho popravili protiprávně. Bratr popraveného Jiří z Kopidlna vyhlásil Starému Městu pražskému soukromou válku a několik let zabíjel a mržal pražské měšťany. Nemáme zde prostor celý spor, který je navíc dostatečně znám z literatury, podrobněji sledovat.⁵²

Autor kroniky označuje za viníka nepokojů v zemi Albrechta Rendla z Oušavy, který „pobláznil pány i rytířstvo svými chytráckými právními nálezy“. Lidé by neměli věřit „prohnanému rytířskému stavu“, kterému měšťané dle kronikáře pomohli do zemského soudu. Zemští správci a šlechtici „nikdy městům nedodrželi nic z toho, co rozhodli a rozsoudili.“ Roztržka mezi stavy povede podle kronikáře ke zkáze země. Pisatel dodává, že se lidé ze sousedních zemí Čechům posmívali a tvrdili, že „čeští páni mají větší moc než Pán Bůh: dnes někoho zbaví cti a za dva dny mu ji zase vrátí“.⁵³ Kronikář nešetřil ani krále Vladislava II. Jagellonského („Král je jako dítě, nemá paměť a ani těm věcem nerozumí.“) Všechno za krále dle kronikáře rozhodují šlechtici („...páni, naši nepřátelé, ti nás soudili a obžalovali; ...“).⁵⁴ I jinde v textu to vidí obdobně, páni a rytíři měšťany: „...ničili je, osočovali a nenáviděli, vymýšleli na ně všelijaké zlé věci a často přitom oklešťovali jejich práva.“⁵⁵ Kronikář označuje šlechtice za „prohnané a falešné pány“.⁵⁶ Nemá smysl dál podrobně sledovat dílčí peripetie sporů šlechty a měst zachycené ve *Starých letopisech českých*, jednalo se nám prioritně o naznačení vzájemného vztahu, který byl dle mého názoru ukázán zřetelně.⁵⁷

Ve *Starých letopisech českých* nalézáme zobrazení velmi ostrých sporů mezi šlechtou a městy. Vzhledem k tomu, že dílo bylo psáno z největší míry měšťany, jeho dikce je výrazně protišlechtická. Šlechtici a hlavně páni, jsou ti, kteří městům nejvíce ubližují, intrikují, porušují zákony a dávná ustanove-

⁵¹ *Ze starých letopisů českých*, s. 293. V roce 1507 nechali popravit Jana Bavůrka ze Švamberka plzeňští měšťané za jeho loupežnou činnost (tamtéž, s. 294).

⁵² Ke sporu Starého Města pražského s Jiřím z Kopidlna více *Ze starých letopisů českých*, s. 295, 303–308, 310–311, 314–315, 327–328, 335. Z literatury ŠTAJNC, Jiří: *Příběh odbojného zemana Jiřího Kopidlna*. In: ZÁŘICKÝ, Aleš – PSÍK, Richard (edd.): *Studia iuvenilia MMIV–MMV*. Sborník prací mladých historiků. Ostrava 2006, s. 35–46; MONÍK, Milan: *Odpovědník Jiří a epilog rodu Kopidlanských z Kopidlna*. *Východočeské listy historické*, 26, 2009, s. 5–25.

⁵³ *Ze starých letopisů českých*, s. 306–307. Další kritika Albrechta Rendla z Oušavy na s. 331.

⁵⁴ Obě citace uvedené v textu *Ze starých letopisů českých*, s. 314.

⁵⁵ *Ze starých letopisů českých*, s. 327.

⁵⁶ *Ze starých letopisů českých*, s. 341.

⁵⁷ Další peripetie sporu šlechty s městy jsou zachyceny viz *Ze starých letopisů českých*, s. 344, 349, 355–362, 365–369, 371–375, 377–378, 385–391, 396–398, 402–405, 410–416 a 432–434. K těmto sporům z literatury alespoň MACEK, J.: *c. d.*, s. 322–372.

ní. Pro měšťany (alespoň v podání pisatelů *Starých letopisů českých*), hlavně od osmdesátých let 15. století, jsou šlechtici zásadními konkurenty, škůdci a nepřáteli.

4 Obecné zhodnocení v širších souvislostech

Co nám ukázaly analyzované narativní prameny pro pochopení vzájemného vztahu šlechty a měst? Zdá se, že vztahy obou skupin nebyly dlouhou dobu považovány za natolik problematické a konfliktní, aby se k nim pisatelé výrazněji vyjadřovali. Šlechtici zakupovali domy ve městech a měšťané získávali vesnický pozemkový majetek, ale tyto skutečnosti během 14. století nevedly k výraznějším konfliktům. Samozřejmě, že existovaly výjimky. Pokus vybraných skupin pražských a kutnohorských měšťanů získat v roce 1309 podíl na politické moci, který byl realizován zjetím předních šlechticů, byl tím nejvýraznějším činem. Narativní prameny akci popisovaly v několika variantách, jejichž jádro vycházelo z podání Petra Žitavského ve *Zbraslavské kronice*.

Pro kronikáře 14. století nebylo zobrazení polarity vztahů mezi společenskými skupinami předmětem zájmu. Kronikáři (převážně z církevních kruhů) často kritizovali šlechtice i měšťany za narušení řádu země. Pro kronikáře pocházející z řad duchovních bylo rozhodující hledisko mír, klid, stabilita země a nedotknutelnost majetku. Kdo tuto stabilitu narušoval, ať již šlechtic nebo měšťan, byl kritizován. Kdo oslaboval panovnickou moc, která v očích kronikářů byla jediná schopná zajistit prosperitu a pozitivní vývoj země, byl jimi považován nepřátelský prvek. Petr Žitavský nesmírně kritizuje některé šlechtice právě proto, že osobně zažil, jak zabírali klášterní majetky, sugestivně líčí, jak pronásledovali nebohé klášterní poddané (zvláště ženy). Kronikář ale nemá pochopení ani pro čin měšťanů z roku 1309, protože ho považuje za narušení řádu země. Měšťané jsou pro něho pyšní a zpupní, jejich cílem je hromadit majetek.

Kronikáři 14. století, pokud zaznamenávají činy různých osob, tak dávají v převážné míře prostor významnějším šlechticům a měšťanům královských měst. Činy drobných vladyků a měšťanů v poddanských městech a městecích zůstávají stranou. Z tohoto pohledu je jejich obraz výrazně omezený jen na určité typy jak šlechticů, tak měšťanů.

Jak bylo uvedeno již v předešlém textu, klíčovým pramenem, ze kterého vycházeli i další kronikáři, byla *Zbraslavská kronika*. Druhým zcela svěbytným a výrazným dílem byla *Dalimilova kronika*. Tak řečený Dalimil jako je-

diný kronikář ze 14. století polarizuje společenské skupiny. Autor v díle silně vystupuje proti německy mluvícím lidem (nejen domácím, ale i cizím), Němci žili převážně ve městech, proto jsou měšťané hodnoceni v kronice velmi negativně. Dalimil v díle naopak vyzvedává šlechtu jako společenskou skupinu, která má získat co nejvíce politických práv a v případě „špatné vlády“ jí přiznává právo svrhnout panovníka, který „nadržuje“ Němcům. Šlechtici by měli zasáhnout proti rozpínavosti měšťanů. Měšťané a Němci škodili šlechtě, pustošili její statky a dokonce některé šlechtice připravili o život. Dosud nedostatečně bylo traktováno, že Dalimil šlechtu i výrazně kritizuje, když se odklání svým životem od ideálu, který si Dalimil představoval. Šlechtici by se měli starat o rozvět země a ne o radovánky, hony a turnaje. Místo toho, aby šířili slávu české země, tak se opíjeli, měli dluhy a dělali ostudu. Srovnání kronikářských děl ze 14. století vede k opatrnému závěru ohledně společenského původu tak řečeného Dalimila. Analýza jeho textu ukazuje, že dílo je typologicky výrazně odlišné od ostatních kronik dané doby psaných církevními osobami. Z toho plyne, že musel pravděpodobně pocházet ze šlechtického prostředí.

Během husitských válek se přidala (nebo byla vojensky donucena se přidat) většina královských měst v Čechách na stranu husitských sil. Jedním z výsledků tohoto procesu byl odchod německy mluvícího obyvatelstva (hlavně elit) z královských měst. Mízí nám tak jeden z aspektů reflektovaných kronikáři, národností otázka ve vztahu šlechty a měst. Zmíněné platí ovšem pouze pro území Čech, protože na Moravě všechna největší města (Olomouc, Brno, Znojmo, Jihlava) měla nadále převahu německy mluvícího obyvatelstva a protihusitské zaměření.

Královská města v Čechách díky svému působení za husitství získala politická práva (právo zasedat na zemském sněmu), čímž se vytvořilo nové konfliktní pole mezi šlechtou a městy, neboť dosud na sněmu vedle panovníka zasedali pouze představitelé vyšší šlechty a církve. Kromě zástupců královských měst získali právo účastnit se zemského sněmu i představitelé nižší šlechty. V následujícím období se snažili vyšší šlechtici oslabit politickou roli měst. Během druhé poloviny 15. století (výrazněji od osmdesátých let 15. století) začala šlechta v českých zemích podnikat. Její podnikání ovšem naráželo na stará hospodářská práva měst, čímž se vytvořila další třetí plocha ve vzájemných vztazích šlechty a měst. Právě tyto dvě tendence velice silně rezonují v zásadním prameni, který František Palacký nazval *Staré letopisy české*. Dílo je psáno mnoha autory, jak bylo již dříve naznačeno. Přesto je v něm vidět zásadní linka, zastávání proměšťských postojů v konfliktu se šlechtou. V textu se dozvídáme, co všechno jak v politické, tak hospodářské oblasti šlechta

měšťům způsobila. Z politické oblasti – šlechtici odpírali měšťanům hlasovat na zemských sněmech, případně měšťany na sněmy ani nezvali, bránili měšťanům zapisovat svobodné statky do zemských desk, šlechtici podávali na měšťany žaloby a neuznávali měšťanská práva, která dostali v minulosti od českých panovníků. Z hospodářské oblasti – šlechtici podnikali, vařili a prodávali pivo, zakazovali svým poddaným brát pivo z měst a prodávat do měst obilí.

Pisatelé *Starých letopisů českých* našli vedle samotné šlechty dalšího viníka jejich špatné situace. Byl to panovník, který dle jejich názoru nebyl schopen zajistit v zemi stabilní politické a hospodářské prostředí. Měšťané spatřovali jistou naději ve zlepšení stavu a obhájení práv ve spolupráci s rytířským stavem, ten je ale v jejich nadějích zklamal.

Neměl by vzniknout mylný dojem, že život měšťanů a šlechticů provázely neustálé animozity. Jak správně ukázal v nedávné době R. Šimůnek, do psaných pramenů ať již diplomatické či narativní povahy, byly zaznamenávány hlavně konfliktní situace (rozepře, spory, soudy) a jejich řešení (soudní rozhodnutí). Daleko méně či spíše minimálně bylo pramenně zaznamenáno, když život šel normálně, nekonfliktně.⁵⁸ Lze předpokládat, že většina měšťanů vycházela se šlechtici dobře, jen tuto skutečnost nejsme schopni pramenně verifikovat. Ani *Staré letopisy české* v tom nejsou výjimkou.

5 Závěr

Narativní prameny z českých zemí ze 14. až počátku 16. století obsahují množství údajů jak o šlechtě, tak o měšťanech. V případě zachycení jejich vzájemných vztahů jejich vypovídací hodnota poněkud klesá. Pro většinu autorů vyprávěcích pramenů nebylo zachycení vzájemných vztahů různých společenských skupin nosným jádrem jejich textů. Výjimku v tomto konstatování tvoří trojice kronikářských děl, *Zbraslavská kronika*, *Kronika tak řečeného Dalimila* a *Staré letopisy české*. Petr Žitavský ve *Zbraslavské kronice* ostře kritizoval šlechtice za narušování pořádku v zemi, krádeže, vraždění a olupování majetků, ovšem ani pro měšťany neměl pochopení. Byli podle něho zpupní, pyšní a hromadili majetek. Pro tak řečeného Dalimila byl určující pro hodnocení společenských skupin jejich postoj k Němcům. Dalimil vyzvedal šlechtice jako bojovníky proti Němcům. Naopak měšťané měli často německý původ, navíc s Němci i spolupracovali, takže pro Dalimila se jednalo o nepřátele země a hlupáky. Nejvíce informací a podnětů ke vztahu

⁵⁸ ŠIMŮNEK, R.: *Šlechta a města pozdního středověku*, s. 225–226.

šlechty a měst nacházíme ve *Starých letopisech českých*. Dílo psané převážně měšťany je ostře protišlechtické, páni a rytíři městům dle jeho autorů neustále škodili, vymýšleli proti nim intrikty, očerňovali města u krále, porušovali stará práva měst a snažili se zbohatnout na úkor měst.

RESUMÉ

OBRAZ VZTAHU ŠLECHTY A MĚST
V NARATIVNÍCH PRAMENECH Z ČESKÝCH ZEMÍ
Z OBDOBÍ OD 14. STOLETÍ DO DVACÁTÝCH LET 16. STOLETÍ

Autor v textu studie provedl analýzu 16 vybraných narativních pramenů ze českých zemí. Jeho cílem bylo pokusit se ukázat, jak se z pohledu kronikářů proměňoval vztah dvou společenských skupin (šlechty a měšťanů). Pro zobrazení vztahu šlechty a měst se ukázala jako nejvíce přínosná tři kronikářská díla, *Kronika tak řečeného Dalimila*, *Zbraslavská kronika* a *Staré letopisy české*. Pro tak řečeného Dalimila byl určující pro hodnocení společenských skupin jejich postoj k Němcům. Dalimil vyzvedal šlechtice jako bojovníky proti Němcům, naopak měšťané byli nepřáteli země. Petr Žitavský ve *Zbraslavské kronice* kritizoval šlechtice za narušování pořádku v zemi, ovšem ani pro měšťany neměl pochopení. Nejvíce informací a podnětů ke vztahu šlechty a měst se nachází ve *Starých letopisech českých*. Dílo psané převážně měšťany je ostře protišlechtické, páni a rytíři městům neustále škodili.

Klíčová slova: šlechta, města, Čechy, Morava, 14. století, 15. století, politika, hospodářství

SUMMARY

DEPICTION OF THE RELATIONSHIP
BETWEEN ARISTOCRACY AND TOWNS
IN NARRATIVE SOURCES FROM THE CZECH LANDS
IN THE PERIOD FROM THE 14TH CENTURY UNTIL THE 1620S

The author of the study analysed 16 selected narrative sources from the Czech lands. His aim was to attempt to present how the relationship of two social groups (nobility and burghers) had been changing from the point of view of chroniclers. To illustrate the relationship between the aristocracy and the towns, three chronicles have proven to be the most helpful sources: *Chronicle of Dalimil* (*Kronika tak řečeného Dalimila*), *Chronicle of Zbraslav* (*Zbraslavská kronika*) and *Old Czech Annals* (*Staré letopisy české*). For the so-called Dalimil, it was the attitude towards Germans that was decisive for the assessment of social groups. He highlighted the nobles as fighters against the Germans, on the contrary, the burghers were enemies of the land. Petr Žitavský in *Chronicle of Zbraslav* criticized the noblemen for disrupting the order in the country, however, he did not possess understanding for the burghers either. Most information and suggestions on the relationship between nobility and towns can be found in the *Old Czech Annals*. The work, written mostly by burghers, is severely anti-aristocratic; gentlemen and knights were constantly harming the towns.

Keywords: aristocracy, towns, Bohemia, Moravia, 14th century, 15th century, politics, economy

Translated by Mgr. Tereza Kalousková

prof. PhDr. David Papajík, Ph.D.
Katedra historie
Filozofická fakulta
Univerzita Palackého v Olomouci
Na Hradě 5
771 80 Olomouc
Česká republika
e-mail: david.papajik@upol.cz